

ÇAYIRLI'DA TARİHİ VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

Dr. Alpaslan CEYLAN*

Erzincan İlinin doğusunda bulunan Çayırılı'nın, İle uzaklığı 113 km.dir. Esence Dağlarının kuzeyinde, doğu-batı yönünde uzanan ve "Başköy Depresyonu" olarak bilinen sahanın doğu kesiminde, Saygılı Düzlüğü'nde yer alır. Çayırılı'nın denizden yüksekliği 1500 m.dir. Çayırılı Ovası, Karasu Irmağının batısında yer alır. Batı ve güneybatısında Esence Dağları, kuzeyden de Otlukbeli Dağları ile sınırlanmıştır. Ovanın genel eğimi kuzeybatıdan güneydoğuya doğrudur. Ovanın iki önemli akarsuyu Çayırılı ve Balıklı çayları, kaynaklarını Esence Dağlarından alıp, doğu-batı yönünde akarak Karasu Irmağına kavuşurlar. Çayırılı ovasını üç bölüme ayırmak mümkündür. Saygılı düzü, Balıklı çayı ile Çayırılı ilçe merkezi arasında kalan düz ve verimli tarım alanlarının bulunduğu saha ve Harmantepe düzü adı verilen güneyinde Balıklı çayı, kuzeyinde Engice dağı bulunan sahadır¹.

Yukarıda kısaca konumu ve coğrafi özelliklerinden bahsettiğimiz Çayırılı'da tarihi ve arkeolojik araştırmalar yapmamızın nedeni bölgenin araştırılmamış olması ve tarihi açıdan taşıdığı değerdir. 1997 yılında başladığımız ve 1998-99 yıllarında devam eden araştırmalarımızda önemli bulgular elde ettik².

Çayırılı bölgesinin, tarihi ile ilgili ilmi araştırmaların yapılmamasından dolayı tarihinin ne zaman başladığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Bölgede yaptığımız ilk araştırmalarla da tarihi ve arkeolojik verilerin oldukça zengin olduğu gözlemlenmiştir.

Çayırılı'nın yakın çevresinde bulunan ilçe ve illerde yapılan ilmi çalışmalar ise sınırlı kalmıştır. Bu araştırmalar arasında Altıntepe³, Tercan da Çadırkaya⁴ ve

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Erinç 1953, 5 vd.; Atalay 1992, 57.; Altınbilek 1997, 1 vd.; Akkan 1964, 14 vd.; Tüysüz 1992, 7 vd.

2 1998 Yılı Erzincan İli Yüzev Araştırmasına, Arş. Gör. Dr. Haldun Özkan, Arş. Gör. Akın Bingöl, Tarihiçi Nezahat Ceylan ve Arkeolog Filiz Özkan katılmışlardır. 1999 Yılında çalışmalarımıza Erzincan dan başka Erzurum, Kars ve Iğdır İllerini de dahil ettik. Bu çalışmalara ise Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Yurttaş, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Çiğdem, Arş. Gör. Dr. Haldun Özkan, Arş. Gör. Akın Bingöl ve Arş. Gör. Veli Ünsal katılmışlardır. Bütün ekip arkadaşlarıma katkılarından ötürü teşekkür ederim.

3 Özgüç 1966.; Özgüç 1969.; Özgüç 1961, 253-267.; Özgüç 1963, 43-57.; Steinherr 1958, 157 vd.; Çınar 1965, 225 vd.; Emre 1969, 280-289.; Azarpay 1968, 43-46-69.; Piotrovsky 1969.; Merhav 1989, 201 vd.; Laroche 1973, 55-61.; Laroche 1969,124.; Klein 1974, 77-94.

Şirinlikale⁵ sayılabilir. Bunun yanı sıra Erzurum⁶ ve Bayburt⁷'ta yapılan az sayıda kazı ve araştırmalar bulunmaktadır.

Çavırlı bölgesinde yapılmış olduğumuz araştırmalar sonucunda belirlenen merkezler ve veriler aşağıdadır:

Ozanlı Kalesi

Çavırlı ilçesinin sınırları içerisinde bulunan Ozanlı köyü Erzincan'a 113 km. uzaklıktadır. Ozanlı Kalesi de (Res.1) köye 4 km. uzaklıkta, köyün güneybatısında bulunmaktadır. Ozanlı Kalesi'nin güneyinden bir dere akmaktadır. Kalenin güney kesimleri oldukça diktir. Bu nedenle ulaşım kuzey kesiminden yapılmaktadır. Burada ana kaya oyularak elde edilen temeller saptadık. Yine ana kaya üzerine değişik amaçlar için açılan kanallar bulunmaktadır. Kalenin güney kesiminde ana kaya oyularak elde edilen odaların hangi amaçla kullanıldıklarıyla ilgili bir yargıya varmak şimdilik olanaklı değil. Bu kaya odaları yan yana sıralanmış bir şekilde bulunuyorlar.⁸ Kalenin güney kesiminde yine kaya basamaklı bir tünel saptadık. Savunma amaçlı ya da suya ulaşmak için yapıldığı bilinen basamaklı tünellerin örneklerinden en yakın eski yerleşim merkezi olan Çadırkaya başta olmak üzere bölgede çok sayıda bulunmaktadır⁹. Kalenin doğu tarafında Ortaçağ dönemine ait mezar kalıntılarına (Res.2) rastladık. Ozanlı Kale ile ilgili çalışmalarımız devam etmektedir. Bilim dünyasına yeni kazandırılan bu merkezle ilgili elde ettiğimiz veri ve bulguları ayrıntılı olarak değerlendireceğiz.

Çadırkaya (Pekerici)

Tercan ilçesinin sınırları içerisinde olmasına rağmen, coğrafi konum olarak Çavırlı'ya yakınlığından dolayı ele almayı uygun bulduğumuz, Çadırkaya'nın

4 Kaya tünellerinin benzerlerine Van-Kalecik, Yeşilalıç, Diyardin-Toklucak, Bağın, Kızılkaya, Şirinlikale ve Çadırkaya'da da rastlamaktayız. Geniş bilgi için bk. Burney 1957, 414 vdd.; Koçhan-Başaran 1986, 240 vd.; Işık 1987, 297 vdd; Gall 1967, 504 vd.; Belli 1989, 65 vd.

5 Işık 1987, 497 vdd.; Belli 1989, 65 vd

6 Koşay 1948, 165-169.; Koşay-Turfan 1959, 349 vd.; Koşay-Vary 1964.; Koşay 1967, 14-15.; Koşay-Vary 1967.; Koşay 1964, 91-94.; Koşay 1984.; Sagona 1995, 193-218.; Sagona 1996, 137-143.; Sagona 1997, 245-250; Sagona 1998, 31-64.; Pehlivan 1984.

7 Sagona 1989.; Sagona 1992.; Sagona 1993.; Sagona 1998, 31-64.; Pehlivan 1990.

8 Kaya odalarından bazıları kaya yapısının çürük olmasından dolayı yıkılmıştır. Buna karşın kaya odalarının içini ve planlarını görmek amacıyla, araştırma ekibimizden Haldun Özkan çok zor koşullarda da olsa odalara çıkmayı başardı. Kaya odaları çok uzun bir süreden beri kartal yuvaları olarak kullanılmaktadır.

9 Kaya tünellerinin benzerlerine; Van-Kalecik, Yeşilalıç, Diyardin-Toklucak, Bağın, Kızılkaya, Şirinlikale ve Çadırkaya'da da rastlamaktayız. Geniş bilgi için bk. Burney 1957, 414 vdd.; Koçhan-Başaran 1986, 240 vd.; Işık 1987, 297 vdd; Gall 1967, 504 vd.

Erzincan'a uzaklığı 104 km. dir. Çadırkaya kalesinin hemen eteklerinde Çadırkaya beldesi bulunmaktadır. Urartu merkezi olarak bilinen Çadırkaya'daki Urartu kaya mezarları, ana kaya oyularak elde edilen temeller, kaya basamaklı tüneller (Res.4) ve kaya işaretleri (Res.5) en önemli verilerdir.

İşhak Höyük

Höyük (Res.6), Erzincan'ın Çayırılı ilçesinin 1.5 km. güney-doğusunda yer almaktadır. Yaklaşık olarak, 100 x 60 büyüklüğünde olan höyüğün batı kısmı kum alınmak amacıyla büyük ölçüde tahrip edilmiştir (Res.7). Höyüğün üstünde ve kuzeyinde yapılan kaçak kazıları da çok sayıda hayvan kemiklerine rastlanmıştır. Höyük kuzeyden ve güneyden nehir yataklarıyla çevrilidir. Demir Çağı ve Orta Çağa ait keramikler elde edilmiştir. Kum ocağı kullanılması önlenmediği sürece birkaç yıl sonra bu höyüğün yok olacağı anlaşılmaktadır.

Balıklı Köy Kalesi

Çayırılıya 4 km. uzaklıkta bulunan kale (Res.8), Balıklı Köyünün içinde ve köyden yüksekliği 100 m.dir. 1.20 x 1.80 ebatlarında taş duvar örgüsüne rastlanmıştır. Moloz taş örgü sistemiyle oluşturulan duvar Ortaçağa aittir. Kalenin kurulduğu ana kaya taş ocağı olarak kullanılmıştır. Tarihi yolların geçiş noktasında olması ve yapısal özellikleri nedeniyle bu kalenin gözetleme amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır.

Çataldaş Höyük

Çayırılı ilçesinin batısında bulunan höyük (Res.9) ilçeye yaklaşık 6 km. uzaklıktadır. Eski Erzincan-Erzurum karayolunun üzerinde bulunan höyükte kaçak kazılar (Res.10) sonucu ortaya çıkarılan insan iskeletlerine rastlanmıştır. Höyüğün büyük bir kısmı günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır. Gerekli önlemler alınmaz ise birkaç yıl sonra höyük bütünü ile tarla olarak kullanılacak ve tümünden yok olacaktır.

Başköy Kalesi

Çayırılı ilçesinin kuzey-batısında ve Çayırılı'ya 17 km. uzaklıkta bulunan Başköy'ün 3 km. güney-batısında adını köyden alan Başköy Kalesi (Res.11) bulunmaktadır. Kalenin genişliği 28 m. uzunluğu 52 m'dir. Yine kalenin kuzey ve güney kesiminde duvar kalıntıları bulunmaktadır. Duvar örgüsü temelden itibaren kesme taş örgü sistemiyle yapılmıştır. Ovadan 80 m. yükseklikte ve ovaya hakim konumdadır. Kalenin batısında kayalara oyularak elde edilmiş 3.25 x 2.90 m. ebatlarında bir su sarnıcına (Res.12) rastlanmıştır. Kaleyı önemli kılan unsurdan biri de kalenin taşlarının içinde bulunan midye kabuklarıdır. Kale aynı zamanda kuzeyinden geçen doğu-batı doğrultusundaki yolu kontrol altında tutmaktadır. Elde edilen keramiklerden, Eskiçağa yerleşim gören kalenin Ortaçağa da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ozanlı Köyü ve Çamurludere Köyü Mezar Taşları

Erzincan'ın Çayırılı İlçesine bağlı Ozanlı Köyünde yapılan yüzey araştırmasında 6 adet mezar (Res.13), Ozanlı Köyü yakınındaki Çamurludere Köyünde ise 26 mezar taşı (Res.14) tespit edilmiştir.

Mezarlar üzerindeki bezemeler oldukça dikkat çekmektedirler. Bu taşların yan yüzlerinde bir takım eşya, araç-gereç ve ev şekilleriyle geometrik tarzda işlenmiş sembolik şekiller bulunmaktadır. Bu figür ve motiflerin yalnız bezek olarak değil oraya defin olunmuş kişinin cinsiyeti, hayatı ve mesleği ile alakalı motifler olduğu anlaşılmaktadır¹⁰.

SONUÇ

1998-1999 yılları arasında yapmış olduğumuz yüzey araştırması yukarıda da belirttiğimiz gibi bölgenin tarihi ve arkeolojik zenginliğini ortaya koymuştur. Elimizdeki verilere göre, M.Ö. II. binde, Çayırılı bölgesine Hayaşa-Azzi Krallığı egemen olmuştur¹¹. M.Ö.I. binde Urartu krallığının¹² egemenliği altına giren bölge daha sonra Medler, Persler, Hellenler, Romalılar ve Bizans hakimiyetine de girmiştir¹³.

Yapmış olduğumuz çalışmalarda kültür varlıklarını da ihmal etmeyip onları da değerlendirmeye aldık. Bunun en güzel örneğini, Ozanlı ve Çamurludere Köylerinde tespit ettiğimiz, mezar taşları oluşturmaktadır. Çayırılı ve çevresi ile ilgili çalışmalarımız önümüzdeki yıllarda artarak devam edecektir. Bölgede yapacağımız yeni araştırmalar, Çayırılı'nın tarihi ve arkeolojik verilerini ortaya koyacaktır.

¹⁰ Ozanlı Köyü ve Çamurludere Köyü Mezar Taşları, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Elemanlarından Arş. Gör. Dr. Haldun Özkan tarafından yayınlanacaktır.

¹¹ Goetze 1940, 21 vd.; Garstang 1943, 35 vd.; Forrer 1931, 1 vd.

¹² Belli 1982, I.; Sevin 1979.; Tarhan 1972.; Pehlivan 1984.

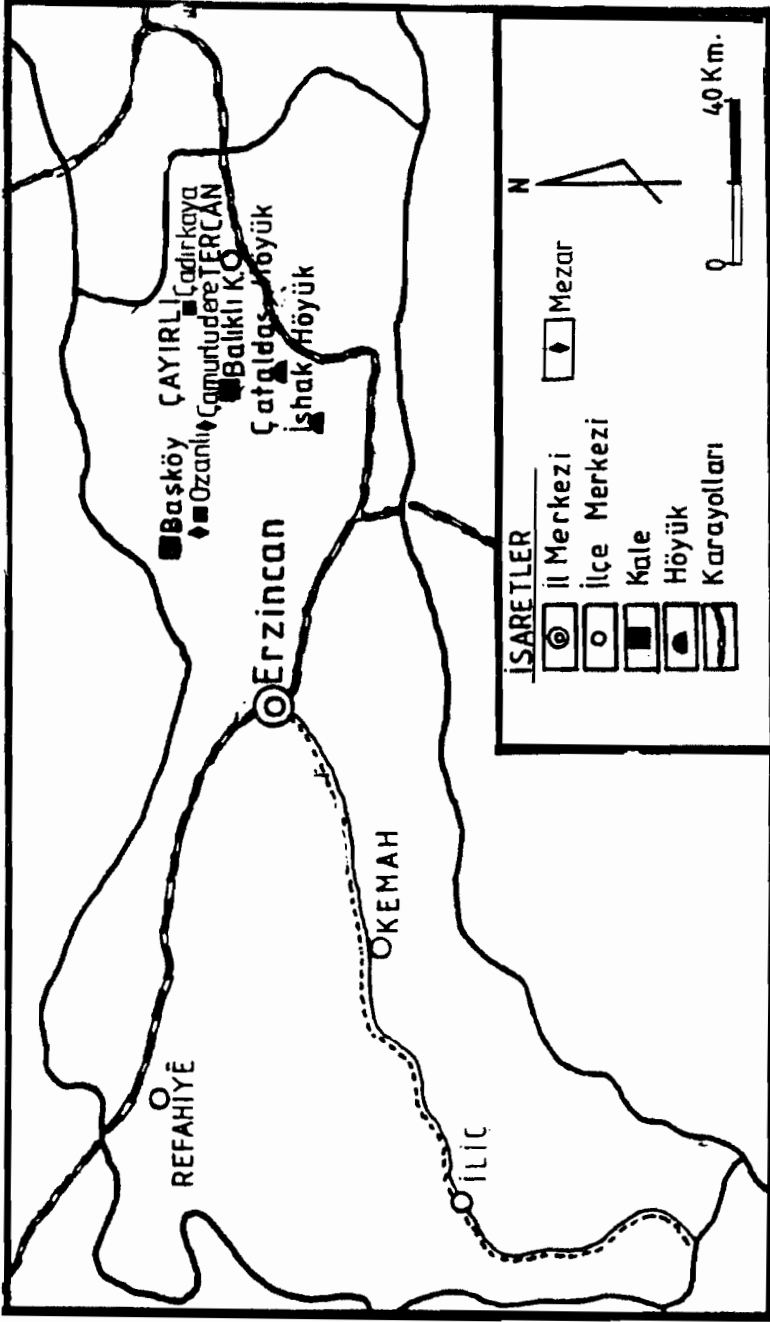
¹³ Sevin 1999, 138 vd.; Akurgal 1995.; Erzen 1992.; Kınal 1991.; Memiş 1989.; Demircioğlu 1993, 2vd.; Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, II, III, IV.

KAYNAKÇA

- Akkan 1964 E.Akkan Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi, Ankara, 1964.
- Akurgal 1995 E.Akurgal Anadolu Uygarlıkları, İzmir, 1995.
- Altınbilek 1997 M.S.Altınbilek Erzincan'ın Şehir Coğrafyası, Erzurum, 1997, (Basılmamış Doktora Tezi).
- Azarpay 1968 G.Azarpay Urartian Art and Artifacts, Los Angeles, 1968, 43-46-69.
- Belli 1989 O.Belli, "Urartu Kalelerindeki Anıtsal Kaya İşaretleri" *An.Ar.XI*, 1989, 65 vd
- Belli 1982 O.Belli "Urartular" Anadolu Uygarlıkları Ans. I. İstanbul, 1982.
- Ceylan 2000 A.Ceylan "1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması" XVII. AST/2, 181-192.
- Demircioğlu 1993 H.Demircioğlu Roma Tarihi, I.Cilt, Ankara, 1993.
- Emre 1969 K.Emre "Altıntepe Urartu Seramiği" *Belleten* XXXIII/131, 1969, 280-289.
- Erinç 1953 S.Erinç Doğu Anadolu Coğrafyası, İstanbul, 1953.
- Erzen 1992 A.Erzen Doğu Anadolu ve Urartular, Ankara 1992.
- Forrer 1931 E.Forrer "Hajaşa-Azzi", *Caucasica* 9, 1931, 1-24.
- Goetze 1940 A.Goetze Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography, New Haven, 1940.
- Işık 1987 F.Işık "Şirinkale" *Belleten* 500, 1987, 497 vdd;

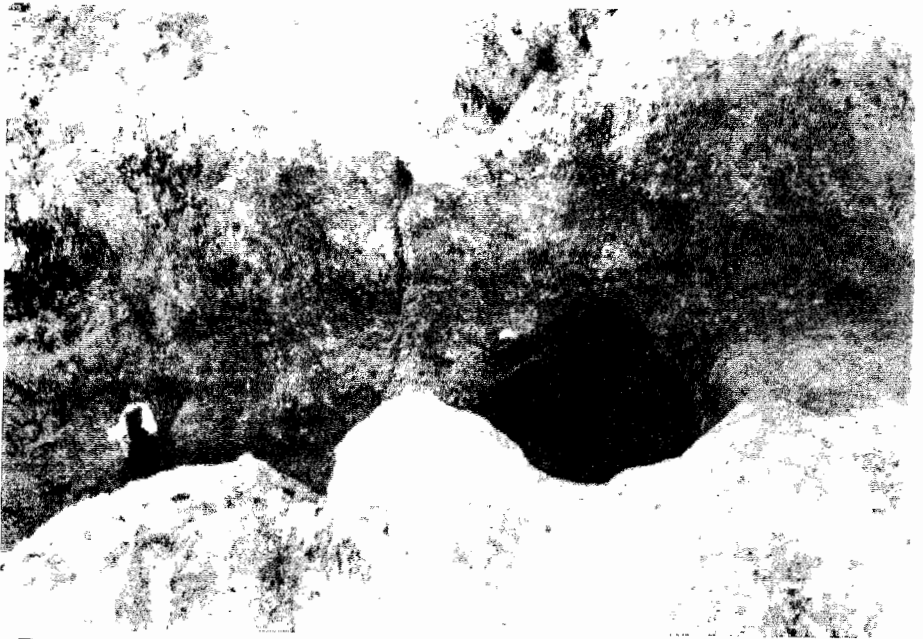
Kınal 1991	F.Kınal	Eski Anadolu Tarihi, Ankara, 1991.
Koşay-Turfan 1959	H.Z.Koşay-	“Erzurum-Karaz Kazısı Raporu” K.Turfan Belleten 23 1959, 339-413.
Koşay- Vary 1964	H.Z.Koşay-H.Vary	Pulur Kazısı, Ankara, 1964.
Koşay-Vary 1967	H.Z:Koşay-H.Vary	Güzelova Kazısı, Ankara, 1967.
Laroche 1971	E.Laroche	“Les Hieroglyphes D’Altın-tepe” Anatolia XV-1971, 1973, 55-61
Memiş 1989	E.Memiş	Eski Türkiye Tarihi, Konya, 1989.
Özgüç 1966	T.Özgüç	Altın-tepe I, Ankara, 1966.
Özgüç 1969	T.Özgüç	Altın-tepe II, Ankara, 1969
Pehlivan 1984	M.Pehlivan	En Eski Çağlardan Urartu’nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi,(Basılmamış Doktora Tezi). Erzurum,1984.
Piotrovsky 1969	B.B.Piotrovsky	Urartu, Geneva, 1969.
Sagona 1998	A.G.Sagona	“Social Identity and Religious Ritual in the Kura-Araxes Cultural Complex: Some Observations from Sos Höyük”, Mediterranean Archaeology Vol., 11, 13-25
Sagona-Sagona.C- Özkorucuklu- 1995	A.G.Sagona- C.Sagona- H.Özkorucuklu	“Excavations at Sos Höyük 1994: First Preliminary Report”, AS 45, 1995, 193- 218.
Sagona-Erkmen- Sagona.C-Thomas 1996	A.G.Sagona- M.Erkmen- C.Sagona- I.Thomas	“Excavations at Sos Höyük 1995: Second Preliminary Report”, AS 46, 1996, 27-52.
Sagona.C.-Erkmen- Howells 1997	C.Sagona- M.Erkmen- S.Howells	“Excavations at Sos Höyük 1996: Third Preliminary Report”, Anatolica 23, 1997, 181-226.

- Sagona-Erkmen-
Sagona.C-McNiven-
Howells 1998
- A.G.Sagona-
M.Erkmen-
C.Sagona-
I.McNiven-
S.Howells
- “Excavations at Sos Höyük 1997: Fourth Preliminary Report”, *Anatolica* 24, 1998, 31-64.
- Sevin 1979
- V.Sevin
- Urartu Krallığının Tarihsel Gelişimi (Bas.Doç.Tezi), İstanbul, 1979.
- Sevin 1999
- V.Sevin
- Anadolu Arkeolojisi, İstanbul, 1999.
- Steinherr 1958
- F.Steinherr
- “Urartaeischen Bronzen von Altintepe”, *Anatolia* III 1958, 157 vd.
- Tarhan 1978
- M.T.Tarhan
- M.Ö. XIII. Yüzyılda “Uruatri” ve “Nairi” Konfederasyonları, (Bas.Doç.Tezi), İstanbul, 1978.
- Tüysüz 1992
- O.Tüysüz
- Erzincan Çevresinin Jeolojisi, İstanbul, 1992.

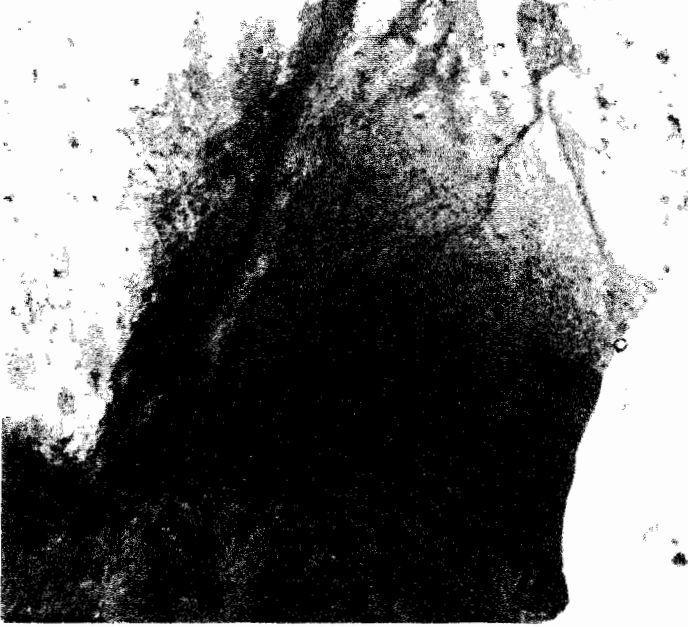

Res. 1. Ozanlı Kalesi

Res. 2. Ozanlı Kalesi-Kaya Mezarları

Res. 3. Ozanlı Kalesi-kaya Mezarları Altındaki Tünel Girişi

Res. 4. adırkaya-Kaya Basamaklı Su Tüneli

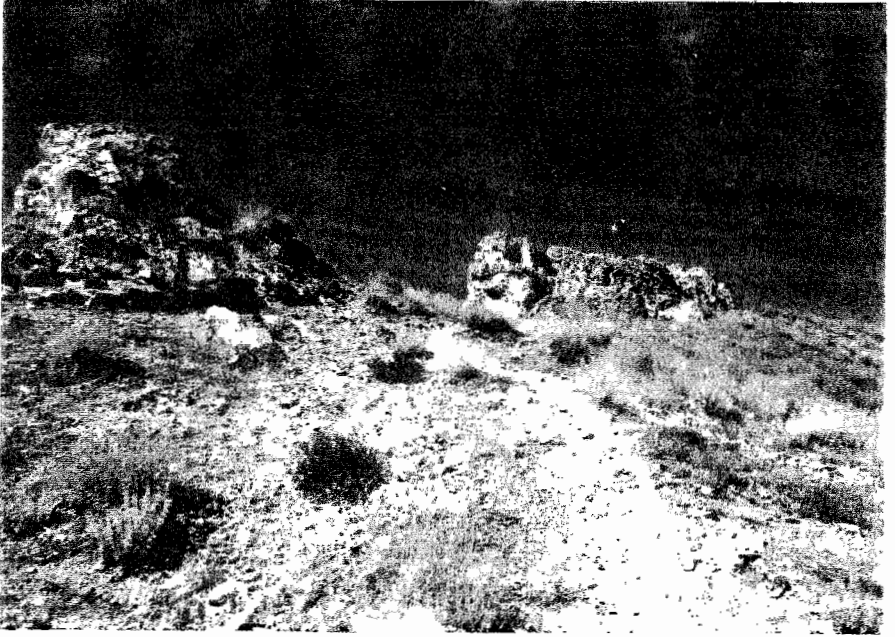
Res. 5. Çadırkaya- Kaya İşaretleri

Res. 6. İshak Höyük

Res. 7. İşhak Höyük-Yapılan Tahribatın Yakın Görünümü

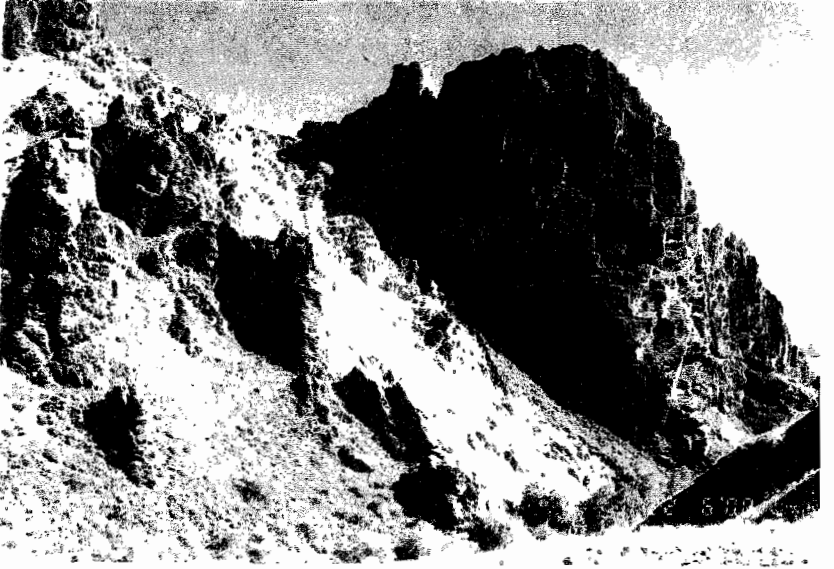
Res. 8. Balıklı Köy Kalesi

Res. 9. ataldaş Höyük

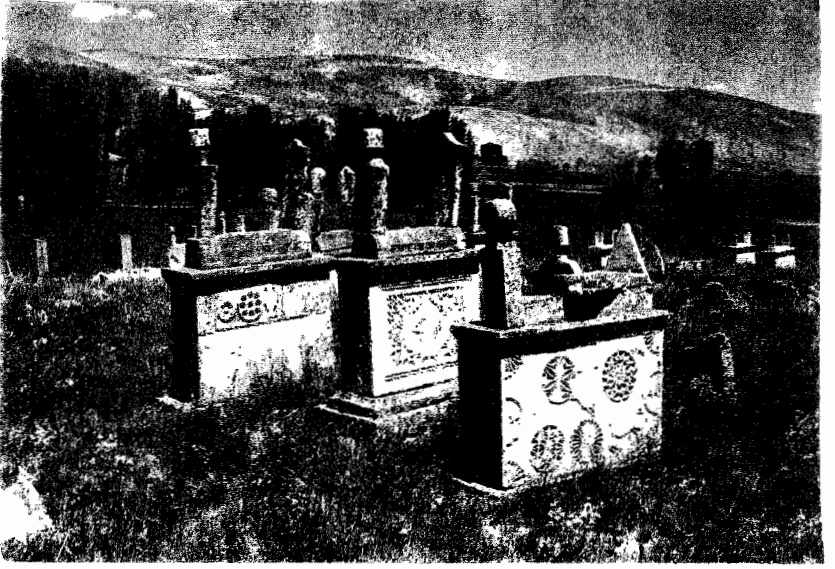
Res. 10. ataldaş Höyük-Kaçak Kazı

Res. 11. Başköy Kalesi

Res. 12. Başköy Kalesi-Su Sarnıcı

Res. 13. Ozanlı Köyü Mezar Taşları

Res. 14. Çamurludere Köyü Mezar Taşları

